

Воронюк І. О.

Національний університет «Запорізька політехніка»

Хижняк В. В.

Національного університету «Запорізька політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Запропонована робота є спробою дослідити взаємозв'язок понять «інформаційне суспільство» і «мовна особистість», конкретизувати, що являє собою Інтернет-комунікація, появу якого типу нової особистості вона зумовила. У статті уточнюються аспекти формування мовної особистості, визначено соціо- і психолінгвістичні характеристики мовної особистості в інформаційному суспільстві та чинники, що впливають на її становлення.

У публікації доведено, що людина нині бере активну пряму участь у процесах вироблення та циркуляції інформаційних потоків. Глобалізація і розвиток Інтернет-технологій зумовили появу нового типу комунікації і цілком своєрідного тексту, сформували новий тип особистості – віртуальної.

Комунікативний простір Інтернету трансформувалася мовний статус особистості, надав їй нових вимірів. Комунікант, перебуваючи в умовах поліекранності та гіпертекстуальності, набуває унікальної здатності – існування у взаємовиключному і водночас взаємозумовленому поєднанні свого індивідуального суверенітету і творчого розчинення у світовому просторі. Таке позиціонування визначає і нове мовне самовираження, в процесі якого мовна особистість реалізує своє прагнення до публічності, залишаючись анонімною. У статті підкреслено, що аналіз поняття «мовна особистість» перспективний для вивчення і формування мовної особистості засобами української мови, національної культури, системи ціннісно-оцінних орієнтирів (соціально-культурних та морально-етичних) із метою формування професійно досконалого, висококомпетентного, конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог суспільства і ринку праці. Доведено, що, хоч із розвитком Інтернет-технологій змінилися способи передавання й опрацювання інформації, залишається незмінним в Інтернет-комунікації домінування слова. І це слово має формувати життєві орієнтири, виховати смак, адже культура мови і мовлення завжди буде індикатором загальної культури та професіоналізму особистості.

Ключові слова: інформаційне суспільство, Інтернет-комунікація, мовна особистість, віртуальний комунікант.

Постановка проблеми. Нині людина глибоко вкорінена в інформаційно-технічні детермінанти цивілізаційного розвитку, адже людське суспільство переходить від індустріальної до інформаційної стадії розвитку, що змінює не лише якість людського буття, а і саму сутність людини. Нині особистість має або адаптуватися до нового інформаційного середовища, або почати його контролювати, формуючи відповідно до власних потреб. Реалії сьогодення не могли не позначитися на людській особистості, на специфіці її мислення і мовлення. Особистість відображає себе в мові, через мову. В епоху інформатизації з'являється нова мовна особистість, вивчення якої і визначає актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен інформаційного суспільства, роль

і місце людини в ньому стали предметом вивчення багатьох галузей науки (філософії, політології, соціології, антропології). Цим питанням присвячені праці І. Аристової, Д. Белла, О. Данильяна, О. Дзьобаня, М. Кастельса, О. Сосніна, О. Тоффлера та ін. Поняття мовної особистості також є інтердисциплінарним, воно активно досліджується в мовознавстві, соціології, психології, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, філософії, етнографії, ставши одним із ключових понять у галузі культури мови, лінгвостилістики, комунікативної лінгвістики. Це праці Ф.Бацевича, Ю. Вороб'я, Т. Гриценко, А. Загнітка, І. Ковальчук, Л. Компанцевої, Л. Мацько, М. Пентилук, О. Тищенко, С. Чемеркіна та інших.

Постановка завдання. Запропонована робота є спробою дослідити взаємозв'язок цих двох

понять – інформаційне суспільство і мовна особистість у ньому, конкретизувати, що являє собою Інтернет-комунікація, появу якого типу нової особистості вона зумовила, уточнити аспекти формування мовної особистості, визначити соціо- і психолінгвістичні характеристики мовної особистості в інформаційному суспільстві та чинники, що впливають на її становлення.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом активно розвиваються технології і засоби зберігання, оброблення і передання інформації. Тому сучасне суспільство стали називати інформаційним. З'являється єдина глобальна *комунікаційна система*, що забезпечує людство великими обсягами досяжної інформації. Як зауважено в колективній монографії, соціум нині – це комунікаційна система [1], де постійно здійснюється обмін інформацією та думками і де кожен має право на доступ до інформації, на відстоювання власної позиції, творення нової реальності. Перенесення процесів фізичної соціальної взаємодії в середовище симуляції актуалізує появу нового погляду на розвиток особистості [1, с. 15]. Формування «людини інформаційної» – одна з базових характеристик інформаційного суспільства, процеси соціальної комунікації в якому стали можливими завдяки його віртуалізації, тобто існування в цифровій реальності. У період соціокультурної трансформації суспільства весь цей обсяг інформації має опрацювати мовець. Активне використання нових засобів спілкування – електронної пошти, форумів, чатів та ін. серйозно впливають на зміст і форму спілкування. Реалії сьогодення дають підстави говорити про активну адаптацію мовної особистості до умов інформаційної доби, що виявляється у формуванні так званого *психосоціального мовця*, який у професійній діяльності й особистісному спілкуванні активно послуговується сучасними технологіями опрацювання інформації.

На поч. ХХІ ст. українські науковці трактують феномен мовної особистості по-різному. Ф. Бачевич обґрунтовує думку про те, що «мовна особистість – індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» [2, с. 212]. Л. Мацько під мовною особистістю має на увазі «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мов-

ної моди» [3, с. 3]. Л. Струганець вважає, що мовна особистість – мовець, який досконало знає мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної культури як її духовну серцевину, користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в суспільстві [4, с. 38]. Отже, особистість, що опановує мовні знання, створює власну мовну свідомість, яку П. Селігей трактує як «форму свідомості, яка обіймає знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності» [5, с. 13]. Науковці традиційно розглядають мовну особистість за трьома рівнями: вербально-семантичним, лінгвокогнітивним і мотиваційно-прагматичним. Характеристики мовної особистості інформаційної доби нині переглянуті. У наявній моделі мовної особистості до мовної, мовленнєвої, комунікативної і соціокультурної компетентності додають компетентність інформаційну – коректне сприйняття інформації, вміння її добирати, аналізувати, систематизувати, продукувати. Проблематика мови Інтернет-комунікації нині надзвичайно актуальна. Інтернет-комунікація породила нову мовну особистість, віртуальну, із трансформованим мовним статусом.

Аналізуючи інформаційне суспільство і мовну особистість у ньому, перш за все варто згадати *категорії часу і простору*, які зазнали змін. Можливості комунікації тепер розширені, адже людина долає відстань, до того ж миттєво, без просторового зближення. Комунікант нині сам визначає «дисципліну часу», регулює момент інформування, можливість відтермінування. Іспанський соціолог М. Кастельс говорить про переосмислення розуміння часу, знищеного швидкістю, і влучно називає його «позачасовим часом» [6, с. 402].

Наступною характеристикою віртуальної мовної комунікації є *гіпертекстуальність*. Ідеться про нове явище текстології – *гіпертекст*, за принципом якого організовано мовний простір Інтернету. Структурна організація Інтернет-дискурсу являє собою гіпертекст – нову форму тексту із чіткою ієрархічною системою, навігацією у вигляді гіперпосилань, інтерактивними можливостями, що характеризується нелінійністю, незавершеністю, децентралізацією, множинністю авторства та введенням стосунків «автор-читач-співавтор». Множення контекстів для взаємодії суб'єктів робить можливою появу *багатомірної особистості* в умовах віртуальності.

Багаторівневість – ще одна ознака мовної особистості та комунікації загалом в Інтернет-просторі. У мережі комунікант може з'являтися в різних масках під різними ніками. З одного боку, *анонімність* спрощує процес спілкування, сприяє легшому встановленню контакту, з іншого – сприяє неконтрольованості змісту викладених матеріалів і розв'язаності в поведінці автора. Віртуальність провокує людину на звільнення прихованих рис її особистості, які в реальному житті обмежені психологічними комплексами, причому звільнення це відбувається саме в мовній сфері, бо сама людина існує в Інтернеті, перш за все, в мовній формі. У цьому контексті вчені говорять про існування фейкової (брехливої) мовної особистості.

Американський соціолог Е. Тоффлер зауважив, що у зв'язку з поліваріативністю, багатоцентровістю, гетерогенністю, диференційованістю інформаційної соціальної системи виникає «модульна людина», здатна легко змінювати типи діяльності, належність певним угрупованням тощо [7]. Індивід у мережевих комунікаціях хоч є гнучким, проте внутрішньо децентралізованим, має мозаїчну ідентичність, нецілісний характер свідомості.

Комунікація пронизує всі соціальні процеси, проте має не лише позитивні, а й тривожні наслідки, оскільки призводить, на думку С. Куцепала, до *віртуалізації* (дереалізації) реальності, уможливорює маніпуляцію свідомістю, перетворює людину на «розірваного» «часткового» суб'єкта, який стає «ретранслятором» повідомлень, наслідком чого стає втрата власного «Я», втрата особистості [8, с. 531]. *Дистанційованість* сучасної людини від собі подібних, її свого роду ізольованість призводить до того, що в ній розвивається внутрішня вимога діалогу, необхідність комунікації. Масова культура з такого погляду розглядається вченими як адаптаційний механізм, що виконує роль психологічного регулятора в житті суспільства й окремого індивіда.

Особливістю комунікативної реальності Інтернету також є, на думку дослідниці О. Тищенко [9, с. 35], *інтерактивність*. Кожен користувач має змогу не лише користуватися інформацією, а й брати активну участь у процесах вироблення та циркуляції інформаційних потоків. Отже, інформація набуває цінності не тільки завдяки загальнодоступності, пізнавальності, а й тому, що дає змогу особистості персоналізуватися та самоідентифікуватися.

Спілкування в мережі відбувається в писемній формі, проте в умовах інтерактивної мережевої комунікації темп мовлення наближений до форми усної. Оперативність, прилюдність обміну інформацією, спілкування в реальному часі зумовлюють появу

нового *стилю* – *книжно-розмовного* (чи *усно-писемного*). При цьому якісно новою ознакою стилю також є його спонтанність, незважаючи на письмове відтворення. Такому спілкуванню притаманна підкреслена розмовність, економія мовних засобів, з одного боку, та їх надлишковість – з іншого. Звідси й правило мережевого етикету – висловлюватися швидко і просто. Тож змінюється психологія формування інформації, призначеної для Інтернет-вживання. Орієнтація на мережеву аудиторію змушує авторів мислити новими категоріями, викладати інформацію стисло, лаконічно. Однак це стосується лише жанрів масової комунікації. Офіційні документи та наукові праці існують як звичайні паперові тексти. Особливої уваги вартий культуромовний і загалом культурний рівень комунікації в мережі. Як зауважив С. Чемеркін [10, с. 234], розмовність актуалізувала в сучасній українській мові потужну хвилю *обценної лексики*, такі одиниці набули масового характеру, знижуючи загальний культурний рівень користувача чи його культуромовні запити. Відсутність наслідків такого спілкування стала причиною заповнення ненормативними одиницями Інтернет-текстів, нехтування кодифікованою нормою, односторонньою тематикою комунікації, здебільшого розважального характеру. Однак толерантне ставлення реципієнта до мови продуцента створює прийнятні умови для такого типу комунікації. Аналізуючи мовно-стилістичні особливості Інтернет-тексту, варто зазначити тенденцію до використання *комп'ютерного сленгу* (*юзер, конект*), *запозичення* значної кількості слів з англійської мови, навіть якщо в українській мові є слово з подібним значенням (*коуч, лук, пост, хаб, челендж*), інколи додавання українських афіксів до кореня англійського слова: *банити, гейтити, клікнути, офлайнний* тощо. Намагання швидко висловитися призводить до свідомого чи несвідомого *ігнорування норм літературної мови* мовною особистістю, як-от: велика чи маленька літера, відсутність апострофа чи лапок. Нині дуже популярні та дуже розвинуті клавіатури або ж програми, що мають таку функцію, як автокорекція, однак вона не дає людині самій думати, як правильно писати слово.

Негативним є те, що за висловлюванням людини *неможливо зрозуміти її емоції*. Частково цю проблему вирішують так звані *смайли* (еміотикони, емограми), *написання слова чи речення великими літерами, повторення літери чи розділового знака*, що допомагає співрозмовникові передати експресивно-емоційне забарвлення висловлень. Потреба в осмисленні цього лінгвістичного факту спричинила появу нового терміна – *«письмова вимова»*.

Отже, і мовна комунікація, і мовна особистість в інформаційному суспільстві набули нових характеристик: наявність електронного каналу передавання інформації між комунікантами; опосередкованість технічним засобом комунікації, наприклад, комп'ютером; віртуальність, тобто знакова, символічна взаємодія; дистанційність; трансформація часопростору; гіпертекстуальність; багаторівневність; анонімність; заміщений характер спілкування, бо мінімальна кількість інформації про співрозмовника сприяє посиленню уваги до метатексту; добровільність спілкування, адже в будь-який час можна долучитися до нього чи завершити; креативність; креолізованість (поєднання вербальних і невербальних засобів передавання інформації: текст, відео, аудіо, малюнки, фото, символи, шрифти); передавання невербальних засобів графічними; взаємопроникнення усного мовлення і писемного викладу; жанрова неоднорідність (чат, форум, блог, сайт тощо); своєрідність етики та етикету (*netiquette* – нетикет).

Висновки і пропозиції. Отже, нині соціум як глобальна комунікаційна система забезпечує людство великим обсягом інформації, даючи змогу не лише споживати інформацію, а й брати активну пряму, творчу, вільну та інтерактивну участь у процесах вироблення та циркуляції інформаційних потоків. Глобалізація і розвиток Інтернет-технологій зумовлюють появу нового типу комунікації і цілком своєрідного тексту, формують новий тип особистості – віртуальної, чий параметри і специфіка детермінуються технічними особливостями мережі.

З одного боку, нині принципово спростилося передавання інформації (з'явилася дистанційна його форма) і знизилася витрати на це. Розширюються когнітивні й комунікативні можливості людини, стало можливим спілкування, здобуття нової (об'єктивної) інформації, індивідуального творення інфопростору безвідносно до часопростору. Анонімність і дистанційність певною мірою полегшують встановлення контактів. У мережі існує постійна проблема підтримування уваги, це призводить до комунікативного новаторства, оригінальної мовотворчості, а письмовий вид висловлювання підсвідомо впливає на прагнення автора уникати граматичних, пунктуаційних або стилістичних помилок у своєму мовленні

З іншого боку, використання технічного посередника погіршує стан здоров'я людини (зокрема тривалі), дезорієнтує її подекуди в часопросторі. Перевірка грамотності комп'ютером знижує навички грамотного письма. Наявність величезної кількості інформації, як стверджують дослідники, перевантажує людський мозок, призводить до його перезбу-

дження і розгубленості комуніканта. Певна анонімність в інформаційному середовищі сприяє втраті контролю над висловленим, зниженню загальної культури мовця. Дистанційна форма комунікації сприяє появі відчуження. Намагання швидко висловитися призводить до мовних помилок або взагалі заміни слова символом чи аббревіатурою (поява уснописемного стилю – мови Інтернет-спілкування). Таке постійне усічення мови негативно впливає і на мислення людини. Фахівці з комп'ютерної лінгвістики зазначили, що граничне спрощення комунікації в Інтернеті призводить до спрощення мовної, а з часом і фізичної (реальної) особистості, викликаючи незворотні зміни в психіці. Візуалізація комунікації призводить до зниження здатності вербального вираження і сприйняття, знижуючи ефективність спілкування.

В умовах інформатизації особистість зіштовхується з проблемою *інформаційної безпеки*, зокрема захищеності інформаційного середовища, а також права людини на отримання об'єктивної інформації. У житті це реалізується через дезінформування з метою зміни поглядів і стану людей, поширення недостовірної, спотвореної, неповної інформації, використання неадекватного сприйняття людьми достовірної інформації тощо. У світі глобальних інформаційних потоків, неконтрольованого зростання інформаційних ресурсів і необмеженого доступу до них людина стикається з проблемою оброблення інформації. Структурована інформація – цінність, розрізнена ж створює хаос, інформаційні деструкції людської свідомості. Перед людиною сьогодні є вибір: використовувати мережу як розвагу або за її допомогою ставати освіченішим. І цей вибір залежатиме не від факту наявності Інтернету, а від виховання й соціального оточення людини, рівня сформованості в неї умінь шукати й відбирати інформацію.

Комунікативний простір Інтернету надає унікальну територію для саморепрезентування та творчої реалізації віртуальної особистості, трансформуючи водночас її мовний статус і надаючи їй нових вимірів. Комунікант, перебуваючи в умовах поліекранності та гіпертекстуальності, набуває унікальної здатності – існування у взаємовиключному і водночас взаємозумовленому поєднанні свого індивідуального суверенітету і творчого розчинення у світовому просторі. Таке позиціонування визначає і нове мовне самовираження, у процесі якого мовна особистість реалізує своє прагнення до публічності, залишаючись анонімною. Тож змінюються способи комунікації, що своєю чергою суттєво впливає на мову.

Аналіз сутності поняття «мовна особистість» перспективний для вивчення і формування мовної особистості засобами української мови, національної культури, системи ціннісно-оцінних орієнтирів (соціально-культурних та морально-етичних) із метою формування професійно досконалого, висококомпетентного, конкурентоспроможного фахівця відповідно до вимог суспільства і ринку праці.

Хоч із розвитком Інтернет-технологій змінилися способи передавання й опрацювання інформації, незмінним має залишатися домінування слова в Інтернет-комунікації. І це слово має формувати життєві орієнтири, виховати смак, адже культура мови і мовлення завжди буде індикатором загальної культури та професіоналізму особистості.

Список літератури:

1. Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку : колективна монографія / За ред. В. Воронкової. Запоріжжя, 282 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2009. 376 с.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
4. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 127–133.
5. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ, 2012. 118 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. Москва, 2000. 606 с.
7. Тоффлер О. Раса, власть и культура. Новая технократическая волна на Западе. Москва, 1986. С. 276–288.
8. Куцепал С. Комунікація та діалог у контексті освітніх викликів сучасності. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. 2012. Вип. 66(11). С. 531–534.
9. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2011. № 12. С. 35–39.
10. Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

Voroniuk I. O., Hyzhniak V. V. FEATURES OF LINGUISTIC IDENTITY IMPLEMENTATION IN THE INFORMATION SOCIETY

Nowadays man has rooted in the information and technical determinants of civilization development deeply because human society is moving from industrial to information stage of development changing not only the quality of human existence but also the essence of man. Now the individual must either adapt to the new information environment or begin to control it by shaping according to own needs. Today's realities could be reacted on human personality, on the specifics of his thinking and speaking. Personality reflects itself in language and through language. In the age of informatization a new linguistic identity is appeared, the study of linguistic identity determines the topicality of this study. This work is an attempt to explore the relationship between the concepts of information society and linguistic identity to specify what the Internet communication is, the appearance of this new personality type is caused. In article it is defined aspects in the formation of linguistic identity, it is specified socio- and psycholinguistic characteristics of linguistic identity in information society and the factors influencing its formation. On the one hand, the release of information has been simplified fundamentally today (the online study mode has appeared) and the cost of this has been decreased. Human cognitive and communicative abilities are expanding; it is possible to become communication, getting of new (objective) information, individual creation of information space regardless of time and space. Anonymity and online mode are simplified to contact. There is a constant problem in the network, it is a problem of keeping attention, it leads to communicative innovation, original linguistic creation. The written form of speech is informed into the author's desire to avoid grammatical, punctuation or stylistic errors in their speech subconsciously. On the other hand, the use of technical intermediary worsens the state of human health (including long-term), disorients it somewhere in time and space. Computer literacy test reduces literacy skills. According to researchers, the presence of a huge information amount overloads the human brain, leads to its overexcitement and communicator's confusion. In information environment a certain anonymity contributes to the loss of control over pronouncement, reducing the communicator's general culture. Online mode of communication contributes to the emergence of alienation. Trying to speak quickly leads to language errors or in general the replacement of the word with a symbol or abbreviation (appearance of oral and written style). Such a constant reduction of language has a negative effect on human thinking. Communication visualization leads to a decrease in ability verbal expression and understanding reducing the communication effectiveness. The article proves that the personality also faces such a problem as information security in particular it is about information security environment and the right to objective information. Although with the development of Internet technology, the methods of information transmission and processing have changed. In Internet communication the dominance of the word should remain unchanged. And this word must ensure the formation of living orientations, education of taste, readiness for self-expression and self-realization.

Key words: information society, internet communication, linguistic identity, virtual communicator.